

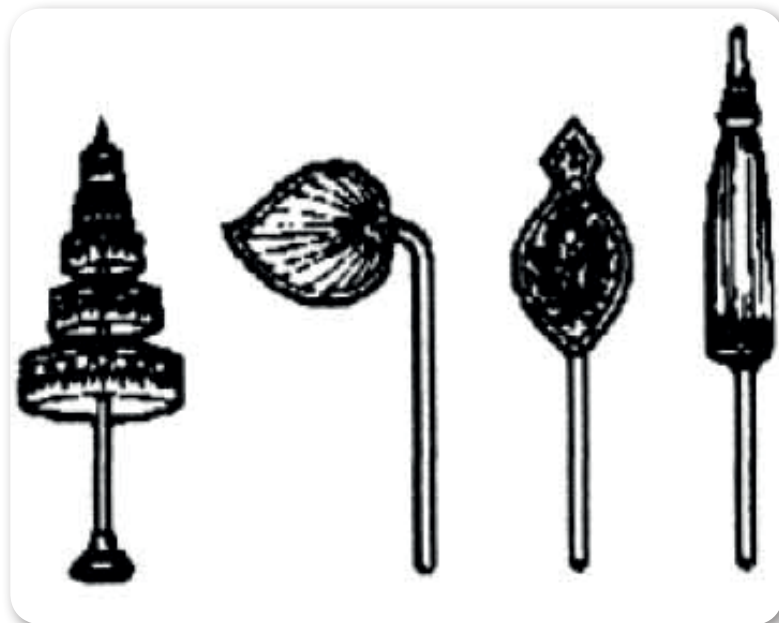

เครื่องสูงในริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ

ดวงหทัย ลือตัง
 อาจารย์คณะศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยแม่โจ้

การอัญเชิญพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เคลื่อนออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทที่ทรงใช้บำเพ็ญพระราชกุศล ไปยังพระเมรุมาศ ณ มณฑลพระราชพิธี ท้องสนามหลวงนั้น ถือเป็นอีกกระบวนการที่สำคัญในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยจะอัญเชิญไปด้วย ขบวนพระบรมราชอิสริยยศ ซึ่งเรียกว่า “ริ้วขบวน” อันประกอบด้วยราชรถ ราชยาน เครื่องประกอบ และ เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ บทความนี้จึงขอเรียบเรียงเรื่องของ “เครื่องสูง” อันเป็นเครื่องประกอบ พระบรมราชอิสริยยศที่สำคัญในริ้วขบวน โดยได้รวบรวมจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ไว้ดังนี้

สารานุกรมไทย ภาคกลาง เล่ม 3 และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่า เครื่องสูง หมายถึง เครื่องแสดงพระอิสริยยศ เช่น ฉัตร พัด โบก จามร สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 6 อธิบายถึง เครื่องสูง ว่า เครื่องสูงมีมาแต่โบราณ แต่ไม่ทราบว่าเริ่มมาตั้งแต่เมื่อใด ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ก็มีกล่าวถึงเครื่องสูงไว้บางตอน เช่น “กลิ้งกลดขุมสาย” “จามรจามรี” และ “ฉัตรธวัชจามรี” เป็นต้น ดังนั้น พอจะสันนิษฐานได้ว่า เครื่องสูงคงจะมีขึ้นในรัชกาลพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งเป็นผู้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ ไตรภูมิพระร่วง หรืออาจจะมีมาก่อนหน้านั้นก็เป็นได้

ภาพที่ 1 ภาพประกอบคำ “เครื่องสูง”

ที่มา: พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

วิทย์ พิณคันเงิน (2551: 39) กล่าวถึง ความหมายของคำว่า “เครื่องสูง” โดยสันนิษฐานว่าหมายถึง ชุดหรือสำรับอันประกอบด้วยฉัตรเป็นประธาน เพราะฉัตรคือร่มของนักรบ ย่อมมีศักดิ์ศรีสูงกว่าสิ่งใดทั้งหมด ส่วนประกอบต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่เพื่อประโยชน์ในการปกป้องแสงแดดและสายลม ตลอดจนป้องกันศัตรูจู่โจมอันอาจมีได้ เช่น ธนูหรือกระสุน สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นชุดเดียวกันก็ยังสามารถปะทะปะทั่งหรือสามารถบังมิให้ต้องพระวรกายของพระมหากษัตริย์ได้

อิสริยา เลหาติรานนท์ (2557) อธิบายเพิ่มเติมว่า เครื่องสูงสมัยที่ปรากฏในไตรภูมินั้นคงไม่เหมือนกับเครื่องสูงในปัจจุบัน อีกทั้งยังไม่พบตำราใดที่ได้กำหนดไว้แน่นอนว่าเครื่องสูงประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง และน่าจะสันนิษฐานได้อีกอย่างว่าที่มาของเครื่องสูงนี้ คงจะมีมาในประเทศอินเดีย ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “เรื่องเที่ยวเมืองพม่า” ในชั้นต้นเครื่องสูงของไทยเราคงจะประกอบด้วยของเพียงน้อยสิ่ง แต่ได้วิวัฒนาการต่อมาจนในสมัยกรุงศรีอยุธยา และในปัจจุบัน เมื่อมีการแห่พระเจ้าแผ่นดินเป็นกระบวนใหญ่จะมีเครื่องสูงอีกหลายอย่าง

หม่อมราชวงศ์เทวธิดาธิราช ป. มาลากุล (2505: 6, 9) ได้เรียบเรียงเรื่องเครื่องสูงไว้ในหนังสือ “ราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์” ระบุว่าเครื่องสูงสำหรับระดับพระอิสริยยศพระมหากษัตริย์ มี 8 สิ่ง คือ ฉัตร 7 ชั้น ฉัตร 5 ชั้น บังแทรก ฉัตรชุมสาย จามร พระกลด บังสุรย์ และพัดโบก ดังนี้

1. ฉัตร 7 ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง สำหรับหนึ่งมี 4 คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน 4 มุมพระที่นั่ง
2. ฉัตร 5 ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง สำหรับหนึ่งมี 10 คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน หน้า 6 คัน และหลัง 4 คัน
3. บังแทรก ดำโลหะมีแผ่นผ้าปักหักทองขวาง รูปแบนกลม มีขอบรูปจักๆ เหมือนใบสาเกโดยรอบ และมียอดแหลม สำหรับหนึ่งมี 6 คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนินระหว่างฉัตร 5 ชั้น
4. ฉัตรชุมสาย เป็นฉัตรทรงใหญ่ 3 ชั้น ทำด้วยผ้าปักหักทองขวางและมีสายไหมถักห่างๆ คลุมทับกันลมตีกลับ สำหรับหนึ่งมี 4 คัน สำหรับปักและแห่เสด็จพระราชดำเนินหลังฉัตร 5 ชั้น
5. จามร เดิมเป็นแส้ทำด้วยขนจามรมีด้ามยาว สำหรับเจ้าพนักงานเชิญถือปิดในเวลาประทับอยู่เบื้องสูง เช่น เวลาทรงพระราชยาน เป็นต้น สำหรับหนึ่งมี 16 คัน แบ่งเป็นซ้าย 8 คัน และขวา 8 คัน จามรนี้เป็นแส้จึงมีปลอกหนังรูปเหมือนน้ำเต้าแต่แบนสวมภายนอก ต่อมาตัวแส้ขนจามรชี้ข้างในหายไป เวลานี้จึงมีแต่ปลอกติดอยู่ รัชกาลที่ 6 ไม่โปรด และโปรดให้เปลี่ยนเป็นเชิญทวนหรือพุ่มดอกไม้เงินทองแทน
6. พระกลด คือ ร่ม เป็นเครื่องกันแดดฝน องค์พระกลดทำด้วยผ้าชุบขี้ผึ้ง โหมดตาล หรือเยียรบับด้ามเป็นถม ทอง และทองลงยา ยอดเป็นรูปพรหมพักตร์
7. บังสุรย์ เป็นเครื่องบังแดดขนาดใหญ่ รูปใบโพมีด้าม ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง
8. พัดโบก เป็นพัดทำด้วยใบลานรูปช้อย มีด้ามติดอยู่ด้านข้าง พัดนี้ขนาดเล็กสำหรับถือพัด ขนาดกลางมีคู่สำหรับเจ้าพนักงานเชิญอยู่งานพัดถวายในขบวนเสด็จพระราชดำเนิน

ภาพที่ 2 เครื่องสูงในริ้วขบวนที่ 1
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

ภาพที่ 3 เครื่องสูงในริ้วขบวนที่ 1
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

อิสริยา เลหาตีรานนท์ (2557) อธิบายเพิ่มเติมว่า เครื่องสูงนี้ใช้ในพระราชพิธีสำคัญซึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จเป็นกระบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและชลมารค หรือใช้เครื่องสูงในการแห่พระบรมศพหรือพระบรมอัฐิ ส่วนเจ้านายแต่ก่อนเคยมีการแห่เครื่องสูงในพิธีโสกันต์ พิธีทรงผนวชและในการแห่พระศพ เป็นต้น แต่พิธีโสกันต์ได้เว้นช่วงมานานแล้ว และพิธีทรงผนวช แม้จะยังมีการทรงผนวชอยู่ก็ไม่มีกระบวนแห่เหมือนเมื่อก่อน ในปัจจุบันจะมีการแห่เครื่องสูงก็ในเวลาแห่พระศพเป็นกระบวนพระเกียรติยศเท่านั้น

ในการอันเชิญพระบรมโกศ พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร นอกจากปรากฏเครื่องสูงต่างๆ อันเป็นเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศภายในรั้วขบวน ตามที่หม่อมราชวงศ์เทวธิดาธิราช ป. มาลากุล กล่าวถึงแล้ว ยังปรากฏพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร หรือ ฉัตรขาว 9 ชั้น อันเป็นเครื่องสูงสำคัญแสดงพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4 พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

ฉัตรเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ร่ม เป็นสัญลักษณ์ของผู้มีอำนาจและเป็นเครื่องหมายมงคลที่สำคัญใช้สำหรับแควน ปัก ตั้ง หรือเชิญเข้าขบวนแห่เป็นเกียรติยศ ในสารคดีพิเศษ จดหมายเหตุรัตนโกสินทร์ ตอน “ฉัตร: เครื่องสูงสำคัญสำหรับพระราชอิสริยยศและพระอิสริยยศ” กล่าวว่า ฉัตร เป็นเครื่องสูงเปรียบเสมือนสวรรค์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของจักรวาล จึงเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ รวมทั้งสมเด็จพระสังฆราช

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีฉัตร 4 ชนิด คือ ฉัตรขาวหรือเศวตฉัตร ฉัตรขาวลายทอง ฉัตรตาด และฉัตรโหมด การใช้จำนวนชั้นของฉัตรเป็นการแสดงถึงพระราชอิสริยยศ ดังเช่น เศวตฉัตรที่มี 4 แบบ คือ เศวตฉัตร 9 ชั้น เศวตฉัตร 7 ชั้น เศวตฉัตร 5 ชั้น และเศวตฉัตร 3 ชั้น โดยในที่นี้จะกล่าวเฉพาะเศวตฉัตร 9 ชั้น ซึ่งใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษกตามโบราณขัตติยราชประเพณีแล้ว เรียกว่า พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร เรียกอย่างย่อว่า พระมหาเศวตฉัตร ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาว 9 ชั้น แต่ละชั้นมีระบายขลิบทองแผ่ลวด

ซ้อน 3 ชั้น ฉัตรชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง เศวตฉัตรแบบนี้ใช้แขวนหรือปักในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ คือ ใช้ปักเหนือราชบัลลังก์ในท้องพระโรง พระมหาปราสาทราชมณเฑียรสถาน ในรัชกาลที่ 9 ใช้ปักเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐเมื่อครั้งทรงรับพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก ใช้แขวนเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ภายในพระมหามณเฑียร

เมื่อเสด็จสวรรคต ในการพระราชพิธีพระบรมศพ ได้เชิญพระมหาเศวตฉัตร แขนงเหนือพระโกศพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง และใช้ปักยอดพระเมรุมาศในมณฑลพระราชพิธีท้องสนามหลวง ใช้ปักบนพระยานมาศสามลำคานในการเชิญพระบรมศพโดยขบวนพระบรมราชอิสริยยศ ใช้ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ และเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระเมรุมาศ ใช้แขวนเหนือพระจิตกาธานเมื่อสุมพระเพลิงและเก็บพระบรมอัฐิ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงพระเกียรติยศในฐานะที่ทรงเป็นสมมติเทพซึ่งเป็นที่เคารพอย่างสูงสุดในหมู่เทพ

ภาพที่ 5 พระมหาเศวตฉัตรบนพระยานมาศสามลำคาน
ในการเชิญพระบรมศพโดยขบวนพระบรมราชอิสริยยศ
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

ภาพที่ 6 พระมหาเศวตฉัตรใช้ปักเหนือเกริน
ขณะเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

จากหนังสือเครื่องประกอบพระอิสริยยศ ที่นำเสนอผ่านเว็บไซต์กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากรนั้น อธิบายเพิ่มเติมว่า นอกจากพระเศวตฉัตร หรือฉัตรผ้าขาวแล้ว โบราณราชประเพณี ยังมีฉัตรที่ใช้สำหรับพระบรมศพ คือฉัตรปักประดับยอดพระโกศพระบรมอัฐิ (ทั้งนี้เนื่องจากยอดพระโกศปกติเป็นยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ เมื่อเชิญออกจากที่ประดิษฐานจึงถอดพุ่มข้าวบิณฑ์ออก ถวายฉัตรแทน) กับฉัตรสำหรับปักพระเบญจา ที่ประดิษฐานพระบรมศพด้วย ซึ่งฉัตรปักประดับยอดพระโกศพระบรมอัฐิเป็นฉัตรทองคำจำลองรูปทรงจากฉัตรที่ใช้ปักหรือแขวนแสดงพระอิสริยยศ โดยลักษณะของฉัตรปักประดับยอดพระโกศ สำหรับพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์ ลักษณะเป็นฉัตรทองคำลงยา 9 ชั้น องค์ฉัตรเป็นลายสลักโปร่ง ภายในบุผ้าขาว และพระเบญจา เป็นพระแท่นสำหรับตั้งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระโกศพระบรมอัฐิ ซึ่งที่มุมพระเบญจาจัดตั้งฉัตรทองทรงกระบอกลายสลักโปร่ง 5 ชั้น เรียกว่า ฉัตรปักพระเบญจา หนึ่งสำหรับ มี 8 องค์ ตั้งแต่งมุมพระเบญจา ทั้ง 4 มุม

ภาพที่ 7 เครื่องสูงในริ้วขบวนที่ 1
ที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>

เครื่องสูงทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งแสดงวัฒนธรรมและศิลปะอันสูงส่งที่ประดิษฐ์ด้วยฝีมืออันวิจิตรงดงามอย่างที่สุด เนื่องจากเป็นเครื่องราชภัณฑ์ที่แสดงพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงได้รับการยกย่องเป็นสมมติเทพ ครั้นเมื่อสวรรคตจึงเสมือนเป็นการเสด็จกลับสู่สรวงสวรรค์ ดังนั้น “ริ้วขบวน” อันประกอบด้วย ราชรถ ราชยาน เครื่องประโคม และเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศทั้งหลาย จึงถือเป็นการถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี

เอกสารอ้างอิง

เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.finearts.go.th/promotion/2016-10-17-04-11-38/item/เครื่องประกอบพระอิสริยยศที่ปรากฏในริ้วขบวน.html> (9 พฤศจิกายน 2560)

เทวอิราช ป.มาลากุล. (2504.). **ราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์**. กรุงเทพฯ: กองวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ.

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://kingrama9.net/Honor>. (9 พฤศจิกายน 2560)

วิทย์ พิณคันเงิน. (2551). **เครื่องราชภัณฑ์: ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2551). **ราชาศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.

อิสริยา เลหาดีรานนท์. เครื่องสูง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/?knowledges=เครื่องสูง>. (9 พฤศจิกายน 2560)